

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

1. ISMERTETÉSEK.

MITTHEILUNGEN DES K. u. K. KRIEGS-
ARCHIVS. *Neue Folge*. Szerkeszti a cs.
és kir. hadi levéltár igazgatósága.

A) X. Band. Wien, 1898.

1. *Oesterreich im Kriege gegen die
französische Revolution 1792*. Irta: Chri-
sten százados.

Folytatása a Mittheilungen V., VI.,
VII. és IX. kötetében (Hadtörténelmi Köz-
lemények 1911. évfolyama) hasonló cím alatt megjelent munkának.

A közlemény két főrészből áll és pedig: Custine betörése Német-
országba és Dumouriez általános hódító terve.

Az első rész bevezető fejezetében megismerjük az ellenfelek erő-
viszonyait és az általános helyzetet 1792. elején, azután Esterházy
herceg altábornagy támadó tervét, az 1792. szeptember hó közepén
való helyzetet és végül a francia seregek parancsnokai közötti viszá-
lyokat. Ezeket követik a német államok viselkedése a háború kitörése-
kor, a francziáknak minduntalan változó támadó tervei és Esterházy
magatartása.

Custinneknak Speyer és Mainz ellen intézett támadását leíró feje-
zetek bennünket is érdekelnek, mert mindkét helyen a *34. magyar
gyalogezred 3-ik zászlóaljának legénysége* tett ki magáért. Károly
főherczegnek nagynénjéhez Krisztinához, az Albert szász-tescheni
herczeg nejéhez, intézett levele szerint Speyer ostrománál a magyar
katonák «egész napon át úgy verekedtek, mint az ördögök», — a
mikor pedig a helyőrség megadta magát a francziáknak, 20 magyar

legény a Rajna vizét átszva, Wormsba menekült. A száraz hadtörténelmi eseményeket változatossá teszik azok az apróságok, mik a francziáknak Speyerben való fosztogatására, rablására, valamint az elfogott osztrák és más csapatokkal való bánásmódjára vonatkoznak. Hasonló érdekes adatokat találunk Mainz elesténél, hol a város lakosságának menekülése, az erődítmények védelmére való előkészítése, a védők magatartása, a város behódolása körüli tárgyalások stb. mellett a legszebb esemény mindenestre az, mikor az osztrák csapatokat vezénylő Andujár százados megtagadja a behódolást és bátor kis csapatával büszkén és bántatlanul kivonul a városból.

Custine Németországba való betörését tárgyaló főrésznek fejezetei még a következők: Houehard franczia ezredes portyázásai, Custine további vállalatai és tervei, a szövetségesek rendszabályai Custine ellen, harc a Lahn mellett, Custin politikai szereplése, a szövetségesek előnyomulása Frankfurt felé, Frankfurt bevétele a hesseniek által és események 1792 végéig.

Dumouriez «a despotizmus alatt nyögő Németalföldnek óhajtotta vissza adni szabadságát» így hát ennek megfelelőleg állította össze haditervét. Az eseményeket a következő fejezetekben ismerteti a szerző: *a*) Dumouriez tervei és a francziák hadműveletei 1792. november 6-ig, — *b*) az osztrákok hadászati helyzetének méltatása a poroszok elvonulása után, — *c*) Clerfayt gróf tábornagy visszavonulása Arlonból Monsba. — *d*) Albert szász-tescheni herceg intézkedései Németalföld védelmezésére 1792 október második felében és az osztrák csapatok elosztása. — végül *e*) az előőrsök harcrai, kisebb csapatok állásainak megváltoztatása és a jemappesi csata bevezető harcrai.

a-hoz. Dumouriez haditerve, a francziák csoportosítása és ereje a hadműveletek megkezdése és azon akadályok leírása, a mik folytán megváltozott a haditerv.

b-hez. Egymás mellé állítja az író azon körülményeket, melyekből már előre is következtethető volt, hogy a hadi szerencse a francziák mellé szegődik.

c-hez. Kikülnítések a champagnei hadjáratból visszavonuló Clerfayt hadtestéből, ugyane hadtest kötelékében megmaradt csapatok részletezése és az Arlonból Monsba végrehajtott menet akadályai.

d-hez. A németalföldi osztrák csapatok erejének és elhelyezésének ismertetése után megemlíti a szerző az osztrák kémszolgálatnak megbízhatatlanságát és azon körülményeket, melyek folytán a bizonytalanságban levő hadvezetőség szétszórta csapatait az ország határa mentén.

c-hez. Tourcoigni, croixi, pont-a-plumei, roubaixi, linselle-blatoni, perulvelzi, buri, lamponponti, bon-secouri, rousbruggei stb. kisebb és nagyobb csatározások megemlézése közben azokat a csapateltolásokat ismerteti az író, a melyek az ellenség mozdulatairól kapott hírek következtében váltak szükségessé s a mik megelőzték a jemappei döntő csatát.

A térképek közül egyik az osztrákok visszavonulását tünteti fel, a második a hadakozó felek téli táborát mutatja, a harmadik pedig Trier, Lüttich és Namur környékét ábrázolja.

2. *Der schriftliche Nachlass des Feldmarschalls und General-Lieutnants Raimund Fürsten Montecuccoli.* Irta: Veltzé százados.

Montecuccoli Rajmond tábornagy hátrahagyott munkáinak kompendiuma. A bevezetésben megemlékezik a szerző Montecuccoli kiválóságáról, sokoldalú műveltségéről, hírneves férfiaknak róla mondott véleményeiről, születése, halála, nevének helyesírása, rendi állása stb. körül támadt mendemondákról és hibákról, azután pedig négy csoportra osztja a hátrahagyott emlékeket és pedig: katonaiakra, történelmiekre különfélekre és a levelezésekre. Ez után sorra veszi Montecuccoli műveinek kivonatos ismertetését, a melyek nemcsak katonai, hanem történelmi szempontból is fontosak és Magyarországra nézve is feljegyzéseket tartalmaznak. A katonai természetű művek kivonatait oly szerencsésen állította össze az író, hogy tökéletesen áttekinthetjük azok tartalmát s meggyőződhetünk arról, miszerint még a mai hadtudomány egynehány tétele is Montecuccoli elveiben gyökerezik.

3. *Die Prager Juni-Ereignisse 1848.*

A Prágában 1848 június havában kitört forradalmat és ennek leverésére tett katonai intézkedéseket foglalja magában, a mihez Prága környékének térképe is csatolva van.

4. *Das Mailänder Attentat am 6. Februar 1853.* Irta: Seidel százados.

Az 1853 február hó 6-án Milanóban támadt fölkelés leveretésének története. A fölkelés előzményei után annak lefolyására kerül a sor, a miben a szerző a legapróbb részletekig megismerteti a meggyilkolt, a megsebesített és bántalmazott összes tisztek (meghalt 2, megsebesült 3) és legénység (meghalt 12, megsebesült 69) megtámadására vonatkozó részleteket. Az esetek érdekes példáit mutatják az elszántságnak, rettenthetlenségnek, valamint az előljárók s a bajtársak védelmezésének és támogatásának. A többi fejezet megismerteti velünk a fölkelés elnyomására tett katonai intézkedéseket, a birói eljárást, valamint Kossuth és Mazzini között támadt ellentéteket.

A csatolt mellékletek közül az egyik a millanói csapatok riadóintézkedése, a másik pedig Milanó térképe.

5. *Aus den Schriften des Feldmarschalls Ludwig Andreas Grafen Khevenhueller 1663—1744. Idee vom Kriege, 2. Buch.*

Folytatása a Hadtörténelmi Közlemények 1911. évfolyamában és az 1912 márczius és június havi füzetében ismertetett hason című munkának. Ezuttal sorra kerülnek: az ostromlottak magatartása. városok megrohanása és megkerülése, a capitulatio és a fölkelések elfojtása.

B) Supplement zu den Mittheilungen des k. und k. Kriegsarchivs. Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. Irta: Wrede Alfonz báró őrnagy.

A cs. és k. hadiléváltár igazgatósága a hadsereg fejlődésének történetét iratta meg a harminczéves háborútól kezdőleg a XIX. század végéig a végből, hogy hirdetője és ápolója legyen századok dicső tetteinek s hogy hiteles kúffók nyomán hadtörténelmi tanulmányok és katonai szolgálati követelmények számára alkalmas segítő eszközöket létesítsen. Több kötetre terjedő munka keretében röviden és áttekinthetően megismerjük a hadsereg összes csapattestjeinek stb. századokra terjedő történetét.

A kötetek tartalma a következő:

I. Az 1618-tól viselt háborúk áttekintése. A haderő fejlődése a Habsburgok államaiban. Gyalogság: a gyalog csapatok szervezete, a tisztesek és ezek kötelességei, kiegészítés, az 1—102. gyalogezred. a bosznia-hercegovinai gyalogság; a vadász-csapatok szervezete stb., a tiróli császár-vadászok és a tábori vadász-zászlóaljok.

II. Felozlatott gyalog csapatok: gyalogezredek, gránátos zászlóaljok, szabad és önkéntes csapatok, miliciák és egyéb rendkívüli alakulások. Zsoldos csapatok.

III. Lovasság: általános szervezés és a lovas csapatnemek. Az 1—15 dragonyos, 1—16 huszár és 1—13 dzsidás ezred. Felozlatott ezredek: nehéz fegyverzetűek, vértések, karabélyosok, dragonyosok stb. A könnyű lovasság. Különleges alakulások. Zsoldos csapatok.

IV. Tüzérség: szervezet, tábori és vartüzérség, műszaki tüzércsapatok, tüzér-szertárak. Az utász s a vasút és távíró csapat, valamint ezek különleges alakulásai. A vonat- és egészségügyi-csapat. a méneskar.

V. Honvédelem. Katonai határőrvidék. A honvédségek 1868 óta. A népfelkelés. A csendőrség és egyéb katonailag szervezett testületek.

VI. Legfelsőbb parancsadás. Katonai hatóságok és parancsnokságok. Intézetek. Tárgy- és névmutató.

I. Band. Wien, 1898.

Az 1618. évtől viselt háborúk áttekintésében évenként csoportosítottan azokat a hadjáratokat látjuk, melyekben cs. és k. csapatok résztvettek 1897-ig bezárólag.

A haderő fejlődésének története című fejezetben hadtörténelmi korszakok szerint megtaláljuk a gyalog, lovas, tűzér stb. csapattestek számát és elnevezését és pedig úgy, hogy a magyar csapatok számerejét is megállapíthatjuk. Bővebben foglalkozik az író a 19. század második felében végrehajtott reformokkal, a mi azonban nem zavarja a munka áttekinthetőségét.

A gyalog csapatok fejezete két főszakaszra oszlik: a gyalogság és a vadász csapat. Az elsőnek részei: a császári gyalog népesség, a császári gyalogezredek szervezete 1618—1649., 1650—1705., 1705—1740., 1740—1769., 1769—1805., 1805., 1806—1815., 1816—1848., 1848—1859., 1859—1866., 1866—1883. és 1883—1897., a tisztetek és ezek kötelességei (törzsek személyzete: magasabb rendfokozatú tisztetek, a törzsek tisztí rendfokozatban álló személyei, különleges alkalmazású tisztetek, a törzsek egyéb személyei; a századok tisztesei: a prima plana főtisztjei, a kisebb prima plana személyei és a közlegénység), — különféle hadapród rendszerek, — az egyévi önkéntesi intézmény, — kiegészítési módzatok (zsoldosok, toborzás Wallenstein idejében, toborzás 1649—1748., toborzás és kiegészítés 1748—1765., az összeíró rendszer 1771—1804., az újonczozás 1827—1852., hadkiegészítési és védtörvények napjainkig) és az 1—102. gyalogezred története. A vadász-csapat című fejezet szakaszai: fejlődés és belső tagozás 1808—1848., 1848—1859., 1859—1866., 1866—1880., 1880—1883. és 1883—1897., — a tisztetek és ezek kötelességei kiegészítési módzatok, — kiképzés, a tiróli császár-vadászok és az 1—32 tábori vadász-zászlóaljok.

A fejezetekhez érdekes adatokat tartalmazó táblázatok és kimutatások tartoznak.

A gyalog, a bosznia-hercegovinai és a tiróli császár-vadász-ezredek, valamint a tábori vadász-zászlóaljok történetében minden egyes ezred, illetőleg zászlóaljnak történetét a következőképen ismer-teti a szerző: alakulás és az ezt követő változások, kiegészítési módzatok, toborzó és hadkiegészítő kerületek, a gránátos osztály beosztása.

béke-állomások, ezred nevelő intézetek, ezredtulajdonosok, ezredparancsnokok, a tartalék alakulások parancsnokai, az ellenség előtt elesett magasabb rendfokozatú tisztek, hadjáratok, melyekben az ezred résztvett, a tiszteknek s a legénységnek háborúban teljesített kiváló szolgálatainak megjutalmazására adományozott kitüntetési jelvények és végül változások a ruházatban.

PILCH JENŐ
százados.

II. HADTÖRTÉNETÜNKET ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI IRODALOM AZ 1911. ÉVBŐL.

[Önálló munkák, értekezések és kisebb cikkek.]

Téglás Gábor, Neue Beiträge zur Inschriftenkunde Dakiens. Klio. 1911. XI. köt. 4. füz. [Feliratok és leletek a markoman háború s az Erdélyben állomásozó legiók történetéhez, Berzovia (= Zsidovin) község, Fehértemplom, Ó-Palánka, Ráma (= Lederata), Orsova (= Dierna) multjához.]

Lüttich Rudolf, Ungarnzüge in Europa im 10. Jahrhundert (Berlin, Ebering 1910. 174 l. 4. M. 50) cz. monografiáját megbírálta tüzetesen Uhlirz gráci egyet. tanár a «Historische Vierteljahrsschrift» 1912. évfolyamában (79—86. l.). Lüttich nem használta fel Pauler Gyula, Bálint, Sebestyén Gyula, Csánky ide vonatkozó munkáit. Uhlirz egy füst alatt a 955-iki *lechmezei* csatáról megjelent újabb irodalmat is bírálgatja, különösen Delbrück, Wallmenich és Hadank nézetét, kik Berthold grófbán a «tipikus árulót» akarták felismerni. A vitás kérdés lényegére nézve Uhlirz azt hiszi, hogy a német hadsereg felvonulása, nemkülönben maga a csata a Lech folyó *bal* partján ment végbe. Maga a felvonulás valószínűen nyugat felől történt és ebben Uhlirz Kézaira utal. a ki azt írta, hogy Ottó király Ulm felől érkezett a csataterre, valószínűleg a Günzburgot, Burgaut és Zuzmarshausent érintő útvonal irányában. A *csata helyét* Uhlirz a Zusam patak mentén, Zuzmarshausen község közelében keresi, semmiesetre sem a Lech mellékén, ill. a Lechmezőn. — Lüttich művét *Kaindl* is bírálta meg [a *Deutsche Literaturzeitung* 1911. 46. számában], a ki kifogásolja, hogy Lüttich a hét gyászmagyarkáról szóló mondát a Steterburg melletti vereséggel hozza kapcsolatba. Ellenben a szerző abbeli feltevését, hogy Melk határvár 984. előtt került vissza a németek kezébe, Kaindl is valószínűnek tartja.

Jireček Konstantin, Geschichte der Serben. I. Band. Bis 1371. — Gotha, Perthes, 1911. XX. 442. l. M. 9. [Allgemeine Staatengeschichte. Kiadja *Lamprecht*, I. Abteilung, 38. mű. I. kötet]. V. ö. *Gerlaud* bírálatát a *Deutsche Lit. Zeitung* 1912. 3. számában. Több mint 100 éve annak, hogy az utolsó teljes szerb történet (Engeltől) megjelent és így *Jireček* műve már ebből az okból is figyelemre méltó.]

Grzegorzewski J., Le tombeau de Ladislaus III. (IV.), dit «le Warnésien, roi de Pologne et de Hongrie» († 1444). A krakkói akadémia «Anzeiger» 1910. évfolyamában. [Filologiai-történ. osztály 3—4. sz.]

Schönach Ludwig, Eine Urkunde zum Feldzug König Wladislaus gegen Ungarn aus dem Jahre 1489. — Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen. (Prága, 50. évf. 2. sz.)

Strobl von Ravensberg, Mährisches Kriegsvolk. (Fremdenblatt, 1911. decz. 13.) Megemlékszik többi között a Mátyás király fekete seregébe lépett morva vitézekről és Mátyásnak Prerauban tartott udvaráról.

Reimesch Fr., Die Schlacht bei Mohatsch im deutschen Lied. [Die Karpathen. 4. évf. 1911. 19. sz.]

Gooss Roderich, Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen, 1526—1690. Bécs, Holzhausen, 1911. 974. lap. 34 Mark. Az újabb osztrák történet feldolgozására alakult bizottságnak immár ez a kilenczedik monumentális kötete. Fontos forrásmunka mindazok számára, a kik az Erdély és Bécs, meg a porta közötti háborúk és békekötések történetével foglalkoznak. E kötetben találják egybegyűjtve a békekötések diplomáciai előzményeit és a békeszerződések hiteles szövegét. Gooss az újabb magyar szakirodalmat is gondosan felhasználta. A kifejejtett munkák jegyzékét l. a *Historische Vierteljahrschrift* 1912. évfolyamában.

Hartmann A., Historische Volkslieder und Zeitgedichte vom 16. bis 19. Jahrhundert. Gesammelt und erläutert. 2 köt. München, Beck, 1911. [Közl. egy csomó éneket a törökökről. Így Budavár ostroma és visszavívásáról 1684., ill. 1686., a pétervárad diadalról, Temesvár és Belgrád visszafoglalásáról 1716.]

Krebs J., Aus dem Leben des kaiserlichen Feldmarschalls Grafen Melchior von Hatzfeldt. 1593—1631. Bresslau, 1911. Korn. 324 l. 1 képpel és 1 térképpel. 5 M. Ismertette a lipesei Literarisches Zentralblatt 1911. 6. sz.

Jörga Nikolaus, Geschichte des osmanischen Reiches. 4. Band. Von 1640 bis 1774. Gotha. Perthes, 1911. XVIII. 512. l. 10 Mark. Ismertették: Leipz. Zentralblatt 1911. 47. sz. (Brockelmann), a Histo-

rische Vierteljahrsschrift 1912. 75. l. (alólírott). Ez a kötet a két Köprili nagyvezir fénykorát és az utánuk bekövetkezett újabb hanyatlás korát tünteti fel. Bennünket különösen az 1664., az 1683—1699., az 1716—18. és 1737—39. háborúk története érdekel. Az újabb magyar történeti irodalmat, így különösen Károlyi Árpád, Thallóczy, Karácson Imre, Thaly Kálmán munkáit Jorga nem értékesítette, a mint több német, francia és szerb munka is kikerülte figyelmét. A kötet ebbeli hiányairól l. az eml. bírálatokat.

Guillot G., Léopold I-er, les Hongrois, les Turcs. Le siège de Vienne, papiers diplomatiques inédits. 1681—1684. — Revue d'Histoire diplomatique. 1911. 25. évf. 3. füz.

Haake, Generalfeldmarschall Hans Adam von Schöning. Berlin. Paetel (1910). A Lenz tanárnak tiszteletére kiadott: Studien und Versuche cz. gyűjteményes munkából. Ismertette Hirsch a Mitteilungen aus der histor. Literatur 1911. 3. füzetében.

Lütgendorf Kasimir, Freiherr von, Gen.-Major, Die Kämpfe in Süd-Tyrol und im angrenzenden Gebiete von Venetian und der Lombardai von 1701 bis 1866. — Bécs, Seidel, 1911. VII. 206 l. 33 tervrajzzal. 5 M. 40.

Österreichischer Erbfolgekrieg 1740—48. VI. és VIII. köt. Megbíráltta Wagner F. a Göttingische Gelehrte Anzeiger 1911. 10. számában.

Mann A., Die Schlacht bei Mollwitz 1741. Brieg, Leichter, 1911. 30. l. M. O. 60.

Gugitz Gustav és Max von Portheim, Friedrich Freiherr von der Trenck. Bécs. Ludwig, 1911. 4 M. 20. 1 képpel.

Archenholtz J. W., Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland, nach den neuesten geschichtlichen Forschungsergebnissen umgearbeitet von Duvernoy. Lipcse, Amelang, 1911. XXIV. és 561 l. M. 4. [Archenholtznak 120 év előtt megjelent munkáját Duvernoy nagy szakértelemmel átdolgozta. V. ö. Deutsche Literaturzeitung 1911. 50. sz.]

Die Kriege Friedrichs des Grossen. Herausgegeben vom Großen Generalstab, kriegsgeschichtliche Abteilung. II. u. III. Teil. Der siebenjährige Krieg. 1756—1763. 9. köt. — Berlin, Mittler w. Sohn, 1911. 262 és 24 l. 10 M.

Hoer, Oberst u. v. Bremen. Obsrstlieuten. Der siebenjährige Krieg. Auf Grund der beiderseitigen Generalstabswerke mit Benützung der Akten der königl. Staatsarchive und des k. u. k. Kriegsarchivs. II. köt. — Berlin, Voss. 1911—12. 495 l. 12 M. 10. [A «Die Kriege Friedrichs des Großen» cz. vállalat 2. kötete.]

Die Schlacht bei Prag im Jahre 1757. Nach den Erinnerungen eines Augenzeugen. Megjel. a Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. VII. köt. Bécs, Seidel, 1911.

Hoer Max, Ritter von, Oberst, Die Schlacht bei Kolin am 18. VI. 1757. Aus Streffleurs militär. Zeitschrift. Bécs, Seidel, 1911. IV. 148 l. 3 M. 50. (Több térképpel és színes tervrajzzal.)

Goslich D., Die Schlacht bei Kolin 18. Juni 1757. Berlin, Nauck. 1911. 2 Mark.

Junk, Major, Ein kavalleristischer Streifzug durch das Kriegsjahr 1758. — Lipese, Engelmann, 1911. 56 l. 1 M.

Franke Hermann, Die Schlacht bei Liegnitz vom 15. VIII. 1760. Liegnitz, Reisner, 1911. 55 l. 1. M.

Vor 150 Jahren. Die Übrumpelung von Schweidnitz durch Loudon in der Nacht zum 1. Oktober 1761. Militär-Wochenblatt (Berlin), 1911. 96. évf. 123. sz.

Schaeben L. P., Der Feldzug um Ulm im Jahre 1805. Dissertation. Bonn, Georgi, 1911. [Különös tekintettel *Alombert* és *Colin* művére: La campagne de 1805 en Allemagne (1902—1904)].

Mayerhoffer von Vedropolje, Eberhard, Die Schlacht von Austerlitz am 2. XII. 1805. Behelf zur Begehung des Schlachtfeldes. Bécs, Seidel, 1911—12. 64 l. 2 melléklet, 3 tervrajz. 3 M. 40.

Wisnar J., Die Schlacht bei Znaim im Jahre 1809. Znaim, Loos. 1911. 32 l. 1 M.

Die Division Jellačić im Mai 1809. Megjel. a Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs. VII. köt. Bécs, Seidel, 1911.

Kis-Megyer. E cím alatt a Grazer Tagespost 1911 júl. 13. verset közölt, mely Wimmer János káplár költői műve, a ki abban a II. gráci zászlóalj 1809 jún. 14. tanúsított hősiességét magasztalja.

Friederich Rudolf, Oberst u. Chef der kriegsgesch. Abteilung II. des grossen Generalstabes, Beiträge zur Geschichte der Befreiungskriege. I. füz. *Karl Graf Vitzthum von Eckstädt, Die Hauptquartiere im Herbstfeldzug 1813 auf dem deutschen Kriegsschauplatz.* Berlin. Mittler, 1911. 181. l. 2 M. 50. — Szerző teljesen egyetért Blücherrel. ki szókimondó ember létére Schwarzenberg fővezér főérdemét abban látta. hogy győzni tudott, jóllehet három fejedelem (és köztük a csár) tartózkodott a főhadiszálláson. *Friederich* ezredestől megjel. tov. egy két kötetnyi önálló munka: *Die Befreiungskriege.* Berlin, Mittler à 5 M. Ismertette a Deutsche Liter. Zeitung 1911. 21. és 1912. 8. száma.

Glaise von Horstenau, Die Tage von Dresden 1813. [Az «1813—15. Österreich in den Befreiungstagen» cz. vállalat II. kötete]. Bécs, Ed-

linger, 1911. VII. 148 l. 15 kép és 1 térkép. 2 M. — Ismertette Pethő Sándor a Budap. Hirlap 1912 febr. 4. számában.

Woinovich Emil v., General, Kulm, Leipzig, Hanau 1813. (Bécs, Edlinger, 1911. VII. és 136 l., 17 kép, 3 térkép, 2 M.) [Az «1813—15. Österreich in den Befreiungskriegen» cz. vállalat III. köt. Lásd Pethő ismertetését u. o.]

Düms, Die Völkerschlacht bei Leipzig 1813. (2 színes térképpel). Lipse, Wörner, 1911. 50 fillér.

Aller W., Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848—49. — Deutsche Rundschau, 1911. 38. évf. 3., 4., 5., 6. füzet.

Rétsey Ádám csász. kamarás és tábornok sírja (+ 1852 okt. 26) *a währingi temetőben.* Bécsi Fremdenblatt, 1911 ápr. 15. [Senki nem gondozza, düledezik.]

Friedjung Heinrich, Der Krimkrieg und die österreichische Politik. II. jav. kiad. Stuttgart, Cotta, 1911. 198 l. 4 M.

Ruff, August, Ritter v. FML., Tagebuch. [Ruff tábornok szül. 1813. Eperjesen, megh. 1895. Badenban, részt vett az 1831—32-iki felső-itáliai expedícióban, 1848-ban a majnai Frankfurtban lezajlott utcai küzdelmek leveretésében és az 1859-iki lombardiai háborúban. Naplójának egy részét kiadta a «Neues Wiener Journal» 1911 aug. 29-én e cím alatt: *Geheimgeschichte des Krieges von 1859.* — E részlet beenged pillantani Albrecht főhercegnek a háború küszöbén történt berlini küldetésébe, a hová Ruff mint tábornoki ezredes a főherceget elkísérte. A berlini udvarban akkor két áramlat küzdött egymással: a gyöngébb hajlandónak mutatkozott, Ausztriát azonnal támogatni, míg az erősebb telhetőleg húzta, halogatta a segély megadását. Radziwill tábornok, Peuker volt hadügyminiszter, Bonin (akkori) hadügyminiszter, Schleinitz miniszter azt hangoztatták, hogy a porosz sereg nem harcra kész és hat hét előtt nem indulhat; Moltke tábornoki főnök hallgatott, Wrangel apó pedig azt hajtogatta: «Segély lesz, de előbb az Önök véérének kell folynia a Ticino mentén». Hogy Buol-Schauenstein a bécsi ultimátumról, melyet Piemonthoz intézett, úgy látszik szándékosan későn értesítette Vilmos régent, ezzel utóbbit annyira sértette, hogy így kiáltott fel: «Most nem tudom, vajjon nem inkább Ausztriának üzenjek-e háborút, mintsem Franciaországnak!» Az osztrák főhadiszálláson lábrakapott fejtelenséget jellemzi Ruffnak a következő elbeszélése. Jún. 21-ikén az udvari ebéd végeztével Hesz és Ramming tábornokok a hadseregnek a Minción való újabb átkelésének kérdésére és idejére nézve az uralkodó jelenlétében annyira összetűztek, hogy Ramming «ostobaság»-nak nevezte Hesznek abbeli intézkedését.

melylyel az előnyomulást jún. 23-ikára elrendelte. (Igy is történt, de a sereg nem érte el többé a Chiese-vonalat, mert jún. 24-ikén korai hajnalban Solferinónál a francziák megtámadták.) E közben Ruffot gróf Rechberg miniszter és Windischgrätz herczeg kíséretében újra Berlinbe küldték, a hol Schleinitz miniszter ugyan megint kitérőleg viselkedett, de a hadi párt a mozgósítást Franciaország ellen immár elhatározta. Mialatt azonban a bécsi küldöttséggel a végleges alkudozások folytak, a bécsi udvar, illetőleg a veronai főhadiszállás máris a végleges béke felől alkudozott III. Napoleon császárral. A ravasz fejedelem Fleury tábornok képében júl. 6-ikán oly tartalmú levelet nyújtott át I. Ferencz Józsefnek, melyben azt fejtegette, hogy forradalmat lesz kénytelen támasztani Ausztria-, ill. Magyarországbán, ha két oldalról, Itáliában és a Rajna mentén megtámadnák. E levél hatása alatt és mert a poroszokba vetett remény tünedezett, tényleg megkezdtek a francziákkal a békealkudozásokat, melyek júl. 8-ikán fegyverszünetre vezettek. Windischgrätz herczeg ugyan júl. 9-ikén azt táviratozta Berlinből, hogy a porosz regens 24 óra alatt a formális védő- és dacszövetséget alá fogja írni. Csakhogy Veronában e hírt annál is inkább mende-mondának tartották, a mennyiben a berlini francia követ a porosz szövetség létesítéséről szóló hírt üres hitegetésnek minősítette. Veronában, a hol amúgy is gyanakvó szemmel kísérték Poroszországot, most egy csapásra elejtették a további alkudozásokat és a júl. 11--12. közötti éjjel Rechberg grófit és társait Berlinből sürgősen és ridegen visszahívták. (A táviratot még csak nem is siffiriozták.) Hasztalan erősbítette a porosz regens júl. 12-ikén a búcsúkihallgatáson szándéka őszinteségét és majdnem sírásra fakadt, midőn a villafrancai előzetes béke megkötéséről értesült. Rechberg miniszter azután a Bécsbe visszatért Ruffnak megmagyarázta az okokat, melyek a béke megkötését elkerülhetetlenné tették. Ezen okok: Napoleon császár berlini követe abbéli jelentése, hogy Schleinitz szavát adta, miszerint Poroszország sohasem fog Franciaországnak hadat üzeni; továbbá Wimpffen és Schlick hadtestparancsnokok abbéli jelentése, hogy hadtestük (Solferino után) nem harczképes és hogy több heti pihenőre van szükségük; végül pedig, hogy Bruck pénzügyminiszter azt jelentette, hogy a rendelkezésére álló pénzkészlettel legfeljebb 14 napig képes még a hadilábon álló hadsereget eltartani. Ruff megköszönte e bizalmas felvilágosításokat és csak arra kérte a minisztert, hogy többé ne küldjék Berlinbe diplomáciai küldetésben, «mert ott lehetetlenné tette magát».

Aus Briefen des Erzherzogs Stefan. Wiener Fremdenblatt 1911

jan. 24 [Szemere Miklós lapja «A Czél» nyomán]. Az utolsó nádor levelezése között József főhercegnek 1864 márcz. 16-ikán Veronában kelt levél köti le figyelmünket, melyben tekintettel a kitörőfélben levő dán háborúra, Klotild hercegnővel való esküvőjét elhalasztotta. E levelet a királyhoz intézte, a ki Miramareban, kihallgatás alkalmával a kir. herceg indokolását méltatta. — István herceg 29 levele pedig egytől-egyig hazaszeretetének ékesen szóló tanúja. Megható ragaszkodással emlékszik vissza Magyarországra, a «hová vissza szeretne térni, de nem lehet», és ismételten emlegeti a budavári családi sírboltot, a hová (végrendeletében is) temetkezni kíván.

Voss, *Die Kriege von 1864 und 1866*. Auf Grund urkundlichen Materials sowie der neuesten Forschungen und Quellen bearbeitet. Berlin, Vossische Buchhandlung 1911. XII. és 337 l., 10. M.

Die Denkwürdigkeiten des Prinzen Friedrich Karl vom J. 1866 bis 1885. Ismertette Goltz b. a Deutsche Rundschau. 1911 márcz. és ápr. füzet.

Alter W., *Feldzeugmeister Benedek im Feldzug von 1866*. — Deutsche Rundschau, 37. évf. 1911. 4. füz.

Schlieffen Alfred, német tábornagy, Benedek hibái. E cikk éle Alter fentebb említett cikke ellen fordul és abban az eredményben állapodik meg, hogy Benedek képtelen volt a fővezér szerepére: nem bírt, nem tudott nyolcz hadtestet vezényelni, nem tudott kombinálni. Habár tábornokait és alvezéreit is sok vád terheli, még sem járja, csakis utóbbiakat bűnbakok szerepében feltüntetni. Benedek főhibája, hogy későn kezdte meg a fölvonulást, túlsúlya daczára tétlenül vesztegelt, és az első vereségek hatása alatt kislelkűség vett rajta erőt. Schlieffen cikkére az ismert stájer író, *Saaburg* grófnő válaszolt: «Für das Andenken Benedeks» a Neue Freie Presseben 1911 máj. 13. a porosz hadsereg jobb fegyvereiben látván a siker döntő magyarázatát. — Alter válaszát l. a Deutsche Rundschau, 1912. jan. füzet.

Ditfurth, Moriz, Freiherr v., Oberlieuten., Benedek und die Taten und Schicksale der k. k. Nordarmee 1866. — Bécs, Seidel, 1911. 3 köt. 14 M. [I. köt.: Vom Ausbruch des Krieges bis Königgrätz; II. köt.: Die Schlacht bei Königgrätz; III. köt.: Die Ereignisse während des Rückzuges bis zum Friedensschluß. — Ditfurth művének a Tobitschau melletti ütközetre vonatkozó részét azonban *Windischgrätz Ernő* herceg, szolgálaton kívüli ezredes a Fremdenblatt decz. 3. számában rektifikálta. Windischgrätz herceg ragadta ki a porosz vérteseiktől körülfogott fővezért, a ki látszólag a halált kereste és kardját sem vonta ki a hüvelyből. Másodízben pedig a Morván való átkelés

közben Windischgrätz sietett Benedek segélyére, kinek lovát az ár elragadta. Maga Benedek mondotta a herczegnek: «Ön megmentette most életemet, bár inkább elvesztettem volna». — *Ditfurth* munkáját *Woinovich* tábornok is megbírálta (az *Österreichische Rundschau*-ban, 1911. 29. köt. 5. sz.).

Weber O. (prágai egyetemi tanár), Auf den böhmischen Schlachtfeldern 1866. Die Zeit, 1911 aug. 3.

A. E., Erinnerungen an die Schlacht von Custoza. Grazer Tagespost, 1911 jún. 24. [Czikkíró, ki a Prochaszka-gyalogezred soraiban vett részt a csatában, különösen a tábornok által kiadott hivatalos munkával polemizál.]

Lumbroso A., La battaglia di Lissa nella storia e nella legenda. La verità sulla campagna navale del 1866., desunta de nuovi documenti e testimonianze. Roma, libr. ed. della Rivista di Roma. 1911. 16°. 307 l. [Megbírálta a *Revue Critique* 1911. 42. száma.]

Vor 40 Jahren. Reminiszzenzen an die Insurrektionskampagne 1882 in Bosnien und der Krivosije. Fremdenblatt, 1911 decz. 30. [Ordre de bataille és a guerilla-harczok vázlatos áttekintése «Pkh.» tollából.]

Hubka G., Die österreichisch-ungarische Offiziersmission in Makedonien im Jahre 1903—1909. Mit Genehmigung des k. u. k. Reichs-Kriegsministeriums bearbeitet. Bécs, Tempsky, 1911. 154 l., 6 térkép, M. 8.

Pitreich Freiherr v., (volt hadügyminiszter), Meine Beziehungen zu den Armeeforderungen Ungarns, verbunden mit den Betrachtungen dermaliger internationaler Situation. Wien, Braumüller, 1911. 2 M.

Baron Pitreich und die Armeeforderungen Ungarns. Österreichische Rundschau, 1911. 27. évf. 5. sz.

F.M.L. Marocutti. Bécsi Fremdenblatt, 1911 jan. 11. [Jellemző adatok egy 60 éves szolgálat után történt méltatlanságról.]

Vegyesek.

Potockij S., Az osztrák-magyar hadsereg. E cím alatt 1911. Szent-Pétervárott orosz nyelven írt munka jelent meg. 224 l. Ára 1 rubel és 50 kopek.

Glückmann Karl, Feldmarschalleutenant, Das Heerwesen der österreichisch-ungarischen Monarchie. 12. kiad. Bécs, Seidel, 1911. IV. 391 l., 2 térképpel. 5 M. 40.

Sussmann Anton, Hauptmann, Die österreichisch-ungarische

Armee, ihre Organisation, Uniformen, Ausrüstung, Bewaffnung etc. 186 képpel. Lipese, Ruhl, 1911. 2 M. 50.

Woinovich von, Der österreichisch-ungarische Soldat mit Waffe und Werkzeug. (Képekkel.) Straubing, Attenkofer, 1911. 5 M.

Neues von der österreichisch-ungarischen Wehrmacht. Militär-Wochenblatt, 96. évf. 1911. 87. sz.

Rosenlehner A., Über die Bildung stehender Heere in Österreich, Bayern, Brandenburg. Megjel. a Grauert müncheni egyet. tanár tiszteletére kiadott gyűjteményes munkában. («Festgabe»). Szerk. Jansen M., Freiburg i. B. Herder. 13 M. 50.)

A 76. ez idő szerint a Salis-Soglio báró nevét viselő cs. és kir. gyalogezred története 1860—1910. Az Esztergomban megjelent munkát ismertette a Vedette 1911 decz. 20. [Az ezred részt vett 1866. a custozzai csatában, 1878. pedig Boszniában harczolt.]

Bleibtreu Karl, Geschichte der Reiterattacken. Berlin, Schall, 1911. 449 l. 5 M.

Kemenović von Belovár F., Geschichte der Pionierkadetten und deren Schulen. Von 1811 bis 1911. Szerkeszti Kurz Fr. K. Bécs, Seidel és fia, 1911. XI. és 435 l. Képekkel. 7 M.

Összeállította: dr. MANGOLD LAJOS.

